

319/1977zach

Pomniki Pamięci Narodu

*Rada Ochrony Pomników Walki i Męczeństwa
Centralne Biuro Wystaw Artystycznych*

Wystawa Miniatur Pomników Pamięci Narodu

Wrzesień 1977

Warszawa „Zachęta“ Plac Małachowskiego 3

ŚWIADECTWO NARODOWEJ PAMIĘCI

Z uchwały VII Zjazdu Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej:

„Rozwijanie patriotyzmu wymaga pogłębienia historycznej samowiedzy narodu, pogłębienia przywiązania do dziedzictwa kultury, do wszystkiego, co w naszych dziejach było twórcze, postępowe i rewolucyjne, co służyło rozwojowi narodu i państwa”.

W historii wiele było wojen i wiele popełniano zbrodni. Nigdy jednak przedtem nie było wojny w samym swym założeniu wymierzonej w biologiczne istnienie narodu, ani agresora, który uczynił mechanizm masowej zagłady podstawową metodą postępowania. Przez wieki najokrutniejsi nawet najeźdźcy oszczędzali kobiety, dzieci i starców. Faszyzm nie oszczędzał nikogo i niczego. Rozmiary ludobójstwa hitlerowskiego na polskich ziemiach przekroczyły wszelkie wyobrażenia o okrucieństwie i bestialstwie.

W czasie drugiej wojny światowej Polska straciła ponad 6 mln obywateli, w tym ponad 2 miliony 200 tysięcy dzieci i młodzieży. Większość zdecydowana to ci, którzy stanowili siłę moralną i witalną narodu: lewica społeczna, nauczyciele, uczeni, młodzież, dzieci i wreszcie kobiety — te, które mogły rodzić i wychowywać po polsku i dla Polski.

Plan biologicznego wyniszczenia ludności polskiej opracowany został przez hitleryzm jeszcze przed wybuchem drugiej wojny światowej. Ten złowrogi dokument nosił nazwę „General Plan Ost”. Można go najkrócej scharakteryzować, przytaczając słowa Hitlera: „Jednym z głównych zadań kierownictwa niemieckiego będzie po wsze czasy przeszkodzenie, wszelkimi stojącymi w naszej mocy środkami, dalszemu wzrostowi słowiańskich ras. Naturalny instynkt nakazuje wszystkim żyjącym istotom nie tylko zwyciężać wrogów, lecz także niszczyć ich...”.

Tę obłądną koncepcję wcielano w życie z żelazną konsekwencją i ogromnym ładunkiem nienawiści od pierwszego dnia okupacji. To w naszym kraju powstało i działało ponad 6 tysięcy najstraszliwszych z hitlerowskich „fabryk śmierci”, takich jak: Oświęcim, Brzezinka, Majdanek, Sztutowo, Treblinka, Płaszów, Sobibór, Rogoźnica, Chełmno nad Nerem i setki pomniejszych. Każdego dnia pochłaniały one po kilka tysięcy istnień ludzkich. Z niesłabnącą siłą trwały masowe egzekucje w miastach i miasteczkach, okrutne pacyfikacje wsi, a nawet całych obszarów jak np. Zamojszczyzny.

Komisarz wystawy: Ada Potocka
Projekt ekspozycji: Witold Janowski
Opracowanie ilustracji muzycznej: Krzysztof Żurek
Projekt plakatu: Marian Nowiński
Zdjęcia: Adam Kaczkowski oraz ze Zbiorów Instytutu Sztuki PAN (Adam Kaczkowski, Jan Świdorski)

W ciągu 5 lat okupacji hitlerowska machina zrujnowała nasz majątek narodowy, rozbiła przemysł i zdewastowała rolnictwo, zburzyła miasta i spaliła wsie, obrabowała Polskę z dobytku kulturalnego gromadzonego przez wieki, pozbawiając ją zarazem ogromnej części ludzi wykształconych.

Straciliśmy 6 milionów dwadzieścia osiem tysięcy ludzi...

Mało kto wie jednak — z wyjątkiem uczonych i statystyków, którzy z benedyktyńską cierpliwością zestawiali dane i fakty, że nie są to wszystkie straty, jakie poniósł nasz kraj. Bowiem: wysiedlono z Polski i wywieziono na roboty przymusowe, a także przetrzymywano w obozach jenieckich cztery miliony dziewięćset tysięcy ludzi. Odosobniono w obozach koncentracyjnych i więzieniach 863 tysiące. To stanowi razem pięć milionów siedemset sześćdziesiąt trzy tysiące osób.

Wojna ponadto pozostawiła krajowi w puściźnie 590 tysięcy inwalidów cywilnych i wojskowych. Na choroby, które nazwać by można chorobami trwałymi, zapadło po tej wojnie — ponad teoretyczną liczbę zachorowań — milion sto czterdzieści tysięcy osób. Na skutek działań wojennych odnotowaliśmy w Polsce ubytek przyrostu naturalnego w wysokości jeden milion dwieście pięćnaście tysięcy istnień.

Nie licząc zabitych i zamordowanych, różnymi formami prześladowań hitlerowskich dotkniętych zostało blisko 8 milionów osób, a więc — z tymi, którzy ponieśli śmierć — skutkami wojny dotknięty został co drugi polski obywatel zamieszkujący granice Rzeczypospolitej w dniu 1 września 1939 roku.

W wielu publikacjach zachodnich usiłuje się pomniejszyć straty Polski. Nie wlicza się do bilansu np. strat rzeczowych. A są one, według badań specjalistów różnych dziedzin — ogromne. Straty materialne narodu polskiego ocenia się na blisko 50 miliardów dolarów, według kursu tej waluty z 1938 roku. Natomiast straty, polegające na biologicznym wyniszczeniu najbardziej wydajnych sił ludności polskiej, szacowane są na poziomie dwukrotnie wyższym od zarejestrowanych strat materialnych, nie mówiąc o zmniejszeniu potencjału produkcyjnego na skutek nieracjonalnej wojennej eksploatacji Polski przez hitlerowców oraz zmniejszeniu dochodu społecznego, który w wyniku transferu był jednym z elementów finansowania gospodarki wojennej III Rzeszy.

Wszystko to sprawia, iż nie udało się nikomu i nigdy się nie udało zatrzeć obrazu hitlerowskich zbrodni, a tym bardziej wymazać win popelnionych podczas okupacji.

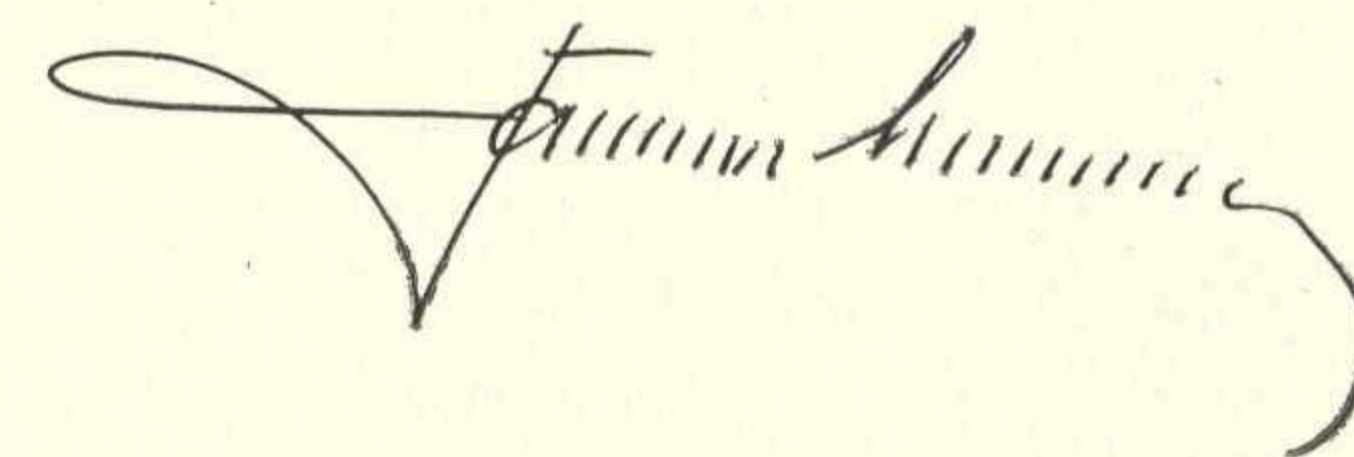
Naród polski nie ugiął się pod nią i nie załamał, ani na chwilę nie złożył broni. Jak gorzka nie byłaby refleksja o przyczynach września, dominowała heroiczna wola oporu i wiara, że walka, choć pochłaniająca ogromne ofiary, przyniesie zwycięstwo. Powstała w Polsce wielka armia podziemna, która wiązała wielkie kontyngenty sił hitlerowskich, umożliwiając użycie ich na wschodnim i zachodnim froncie.

Na całym też teatrum II wojny światowej walczyły jednostki polskie. Pod koniec wojny było już wroga, nie licząc polskich sił zbrojnych na Zachodzie, przeszło pół miliona żołnierzy Ludowego Wojska Polskiego powołanego w Związku Radzieckim. W imieniu całego narodu, wszystkich uczestników walki z faszysmem, mogło ono zatknąć na gruzach zdobytej

stolicy III Rzeszy obok czerwonego sztandaru Radzieckiej Armii — swój biało-czerwony sztandar. Odnieśliśmy więc zwycięstwo, lecz gorycz ceny zapłaconej za nie, towarzyszy nam po dziś dzień. I dlatego prawdę wojennych lat, tę cenę, jaką zapłacił nasz naród za umiłowanie wolności i niepodległości trzeba było utrwalić na wieki nie tylko po to, aby złożyć hołd milionom poległych i zamordowanych, lecz i po to, aby upamiętniając te wydarzenia uczynić wszystko co w naszej mocy, aby już nigdy nie mogły się one powtórzyć, aby na zawsze uchronić nasz naród, inne narody Europy od wojny i barbarzyństwa.

Ochrona tych wszystkich miejsc walki i męczeństwa narodu jest obywatelskim obowiązkiem, sprawą wszystkich Polaków, współstanowiącą o wartości moralnej narodu.

Chcemy młodszym pokoleniom dać więcej niż obraz tamtych lat. Pragniemy, aby na zawsze pozostały żywe i utrwaliły się najwyższe ludzkie wartości i patriotyczne motywacje, które były motorem działania pokoleń lat wojennych. Dowodzą one bowiem sensu istnienia nie tylko dla samego siebie, ale także dla innych, dla Narodu i Ojczyzny, dla postępu i pokoju. Pamięć, którą utrwalamy, świadczy o bohaterstwie i ofiarności narodu. Zawarte w niej idee i wzorce pobudzają do kontynuowania budowy silnej i nowoczesnej, socjalistycznej Polski, do umacniania jej roli w świecie, do pomnażania polskiego wkładu w dobro całej ludzkości.

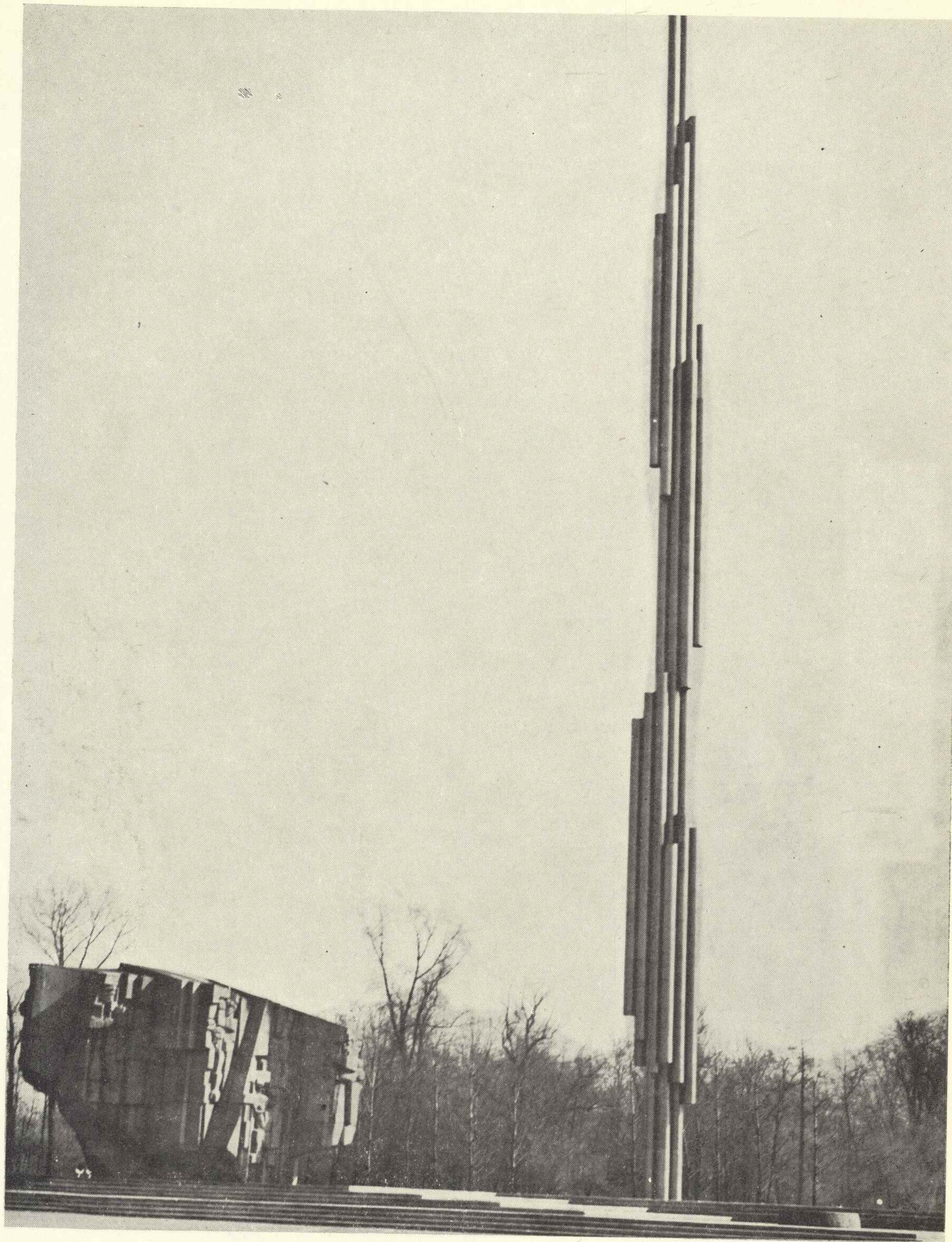
Janusz Wieczorek
Przewodniczący Rady Ochrony
Pomników Walki i Męczeństwa PRL

Gdańsk. Pomnik Bohaterów Westerplatte
proj. Franciszek Duszeński, Adam Haupt

Pomnik Czynu Rewolucyjnego Proletariatu Zagłębia w Sosnowcu
proj. Helena i Roman Husarscy, arch. Witold Cęckiewicz

Pomnik Powstańców Śląskich w Katowicach
proj. Gustaw Zemła, arch. Wojciech Zabłocki

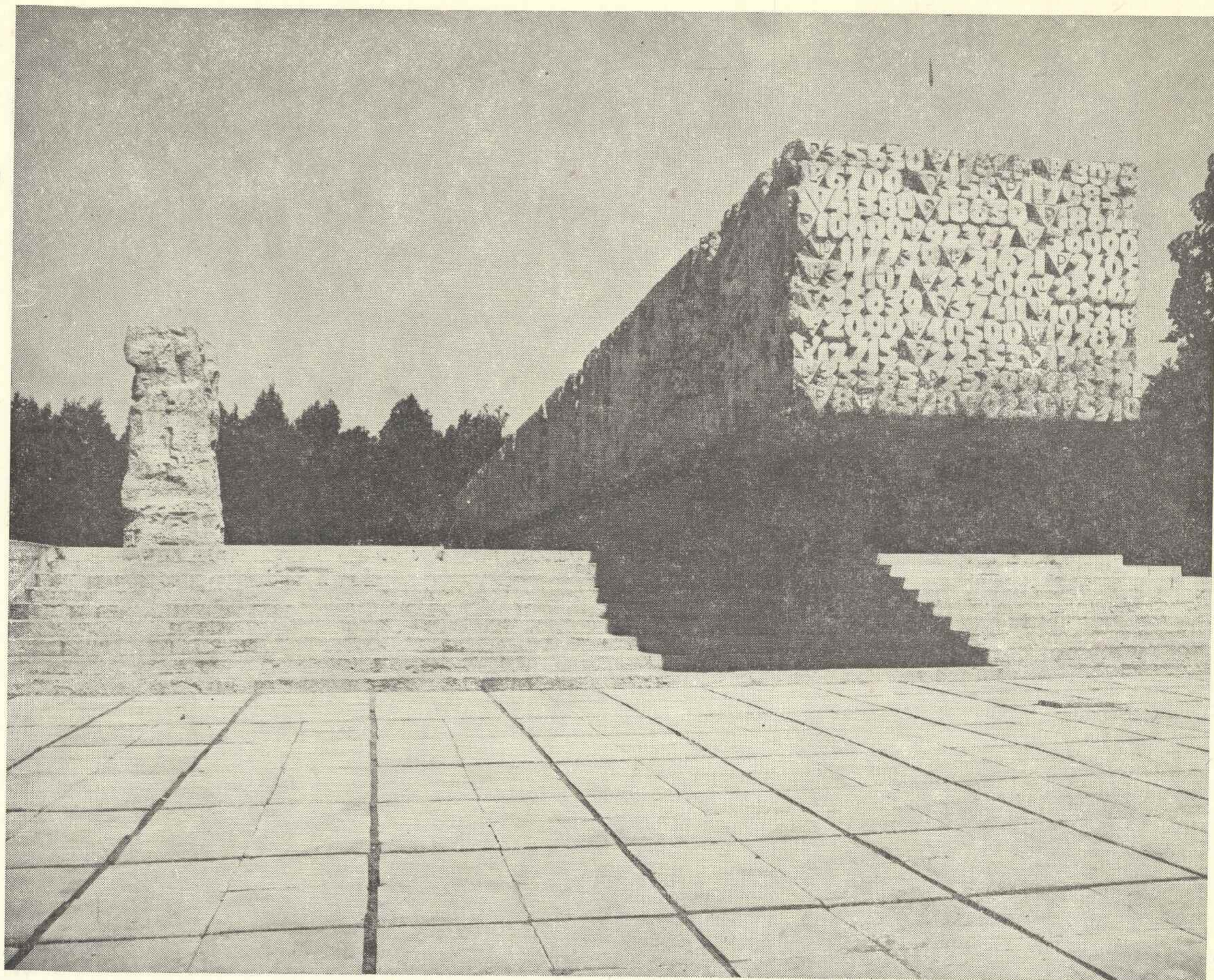

Oświęcim-Brzezinka. Międzynarodowy Pomnik Ofiar Faszyzmu
proj. zespół rzeźbiarzy i architektów: *Pietro Cascella, Jerzy Jarnuszkiewicz, Julian Pałka, Giorgio Simoncini, Tomaso Valle, Maurizio Vitale*

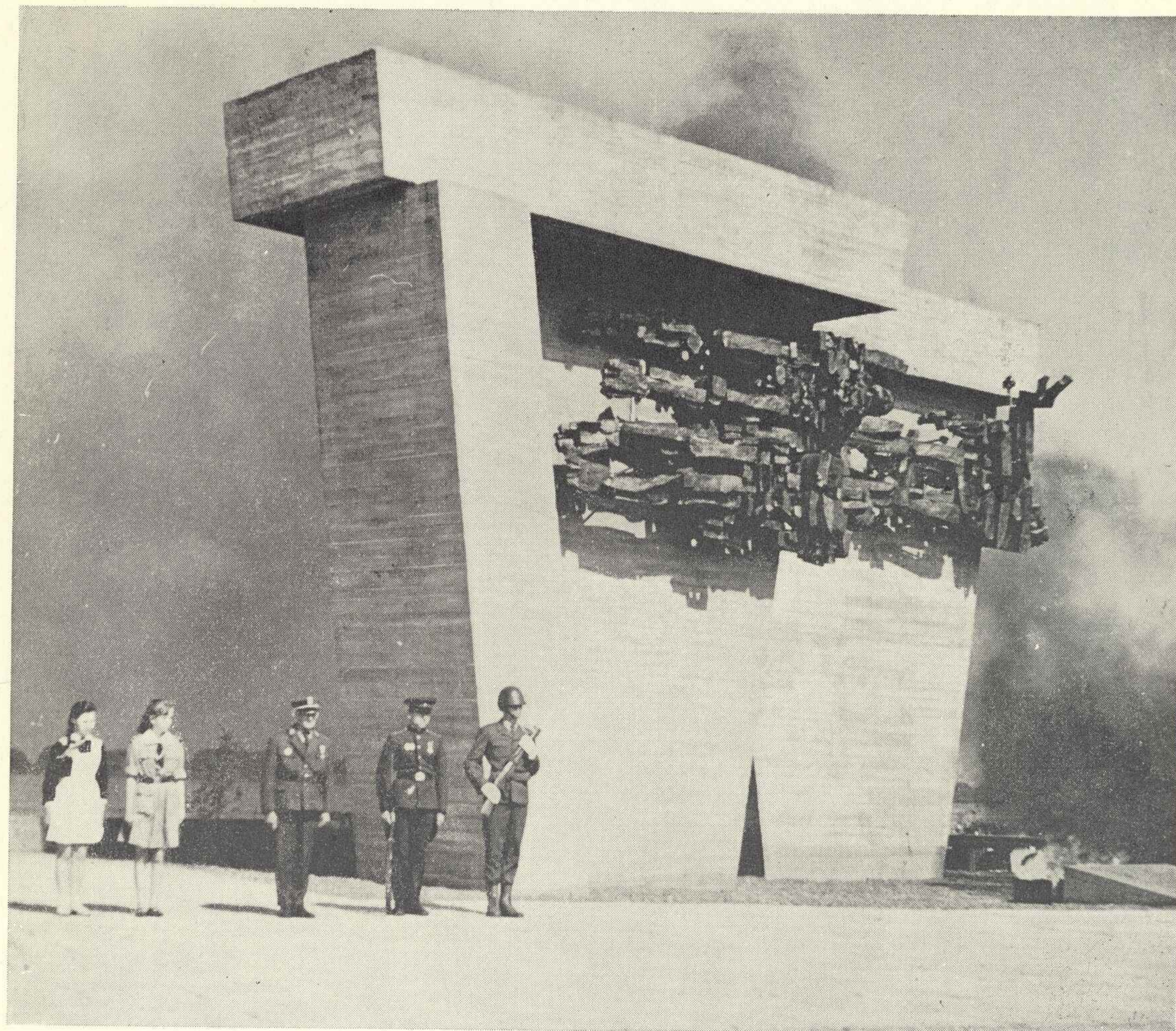

Majdanek. Pomnik-Mauzoleum na terenie byłego hitlerowskiego obozu koncentracyjnego
proj. *Wiktor Tołkin*

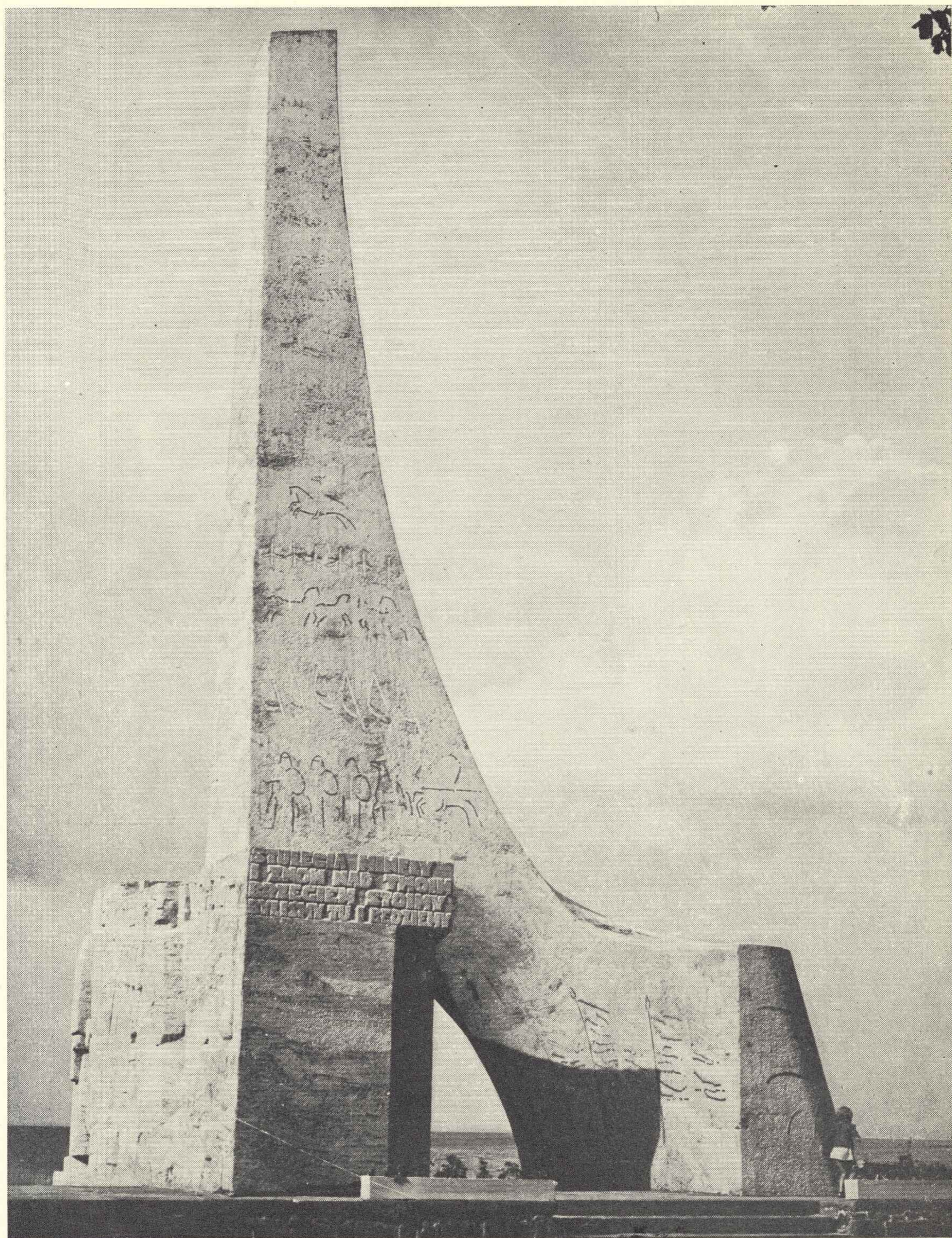

Sztutowo. Pomnik ku czci ofiar na terenie byłego hitlerowskiego obozu koncentracyjnego
proj. Wiktor Tołkin

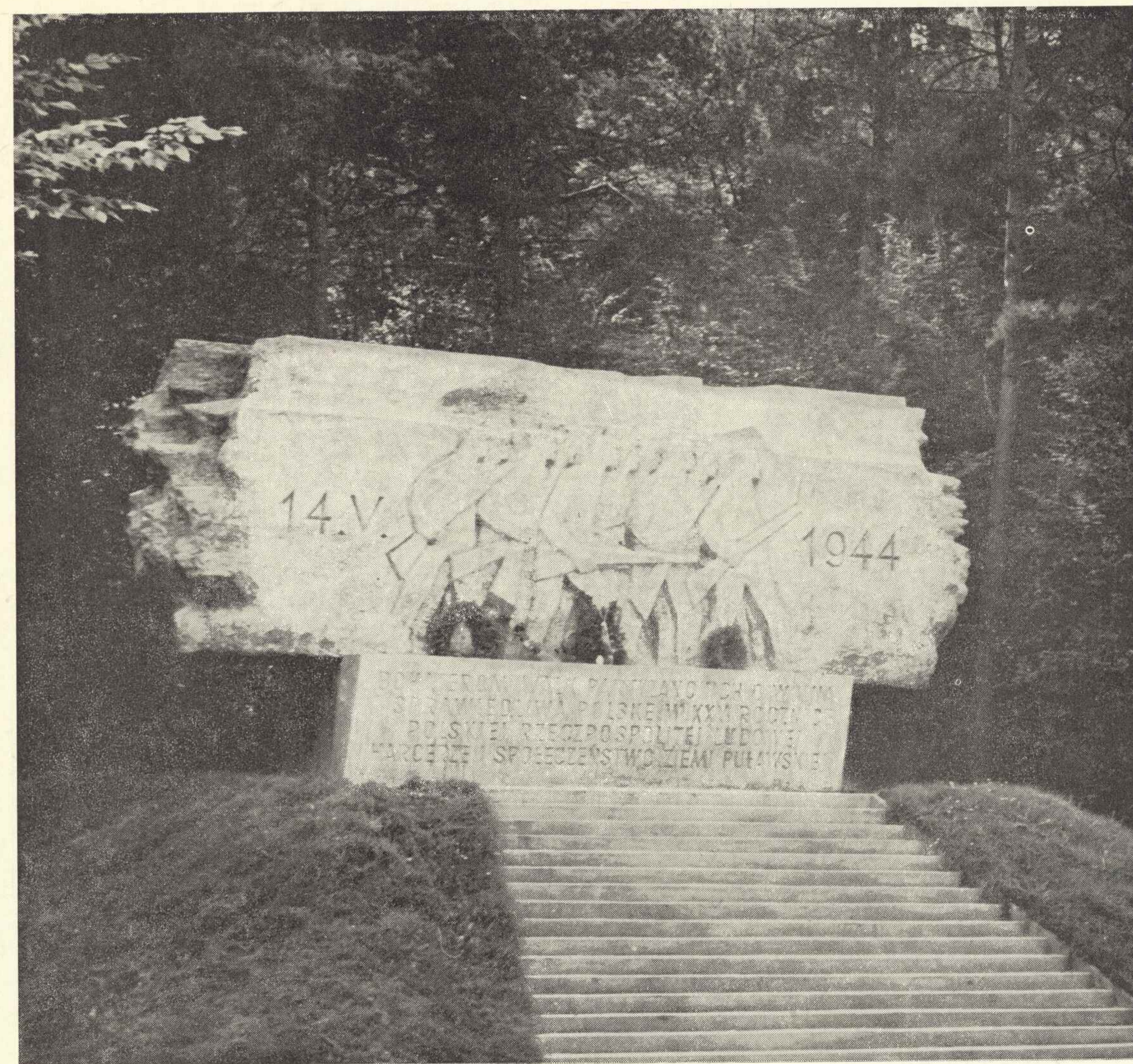

Łambinowice. Pomnik Ofiar międzynarodowego obozu jenieckiego
proj. Jerzy Beski, Jan Borowczak, Marian Nowak. arch. F. J. Jesionowski

Kołobrzeg. Pomnik Zaślubin Polski z Morzem
proj. Wiktor Tolkin

Rąblów. Pomnik Bohaterów Walk Partyzanckich AL
proj. Stanisław Strzyżyński, Jarosław Olejnicki

Berlin. Pomnik Żołnierza Polskiego i Niemieckiego Antyfaszysty
 proj. Tadeusz Łodziana, Zofia Wolska oraz Arndt Wittig (NRD)

Goldap. Pomnik Wdzięczności dla Żołnierzy Armii Radzieckiej
 proj. Tadeusz Łodziana, Zofia Wolska

Warszawa. Pomnik Braterstwa Broni
proj. polskich i radzieckich rzeźbiarzy

Warszawa. Cmentarz-Mauzoleum Żołnierzy Radzieckich
proj. Jerzy Jarnuszkiewicz, Stanisław Lisowski, arch. Bohdan Lachert

Miniatury Pomników

Pomnik Bohaterów Warszawy
proj. Marian Konieczny (z zesp. arch.: Zagremma Konieczna,
Jan Krug, Adam Konieczny)

1. *Bełżec*
Pomnik ku czci pomordowanych w obozie zagłady
proj. Stanisław Strzyżyński, realizacja 1964
2. *Bielsko-Biała*
Pomnik ku czci ofiar barbarzyństwa hitlerowskiego
3. *Braniewo*
Pomnik ku czci żołnierzy Armii Radzieckiej na cmentarzu Armii Radzieckiej
proj. Bolesław Marschall, Wiesław Kaczmarek, realizacja 1967
4. *Bydgoszcz*
Pomnik Walki i Męczeństwa społeczeństwa Bydgoszczy i ziemi bydgoskiej
proj. Franciszek Masiak, arch. Jerzy Winiecki, realizacja 1969
5. *Bytów*
Pomnik ku czci bojowników o polskość ziemi bytowskiej
proj. Ryszard Moroz, Z. Szulc, realizacja 1965
6. *Chełmno nad Nerem*
Pomnik ofiar faszyzmu
proj. arch. Jerzy Buszkiewicz, płaskorzeźby Józef Stasiński, Benedykt Kasznia, realizacja 1964
7. *Chodzież*
Pomnik ku czci żołnierzy Armii Radzieckiej
proj. Leon Kwint, Eugeniusz Renkowski, Roman Dymek, realizacja 1969
8. *Chojnice*
Pomnik Wdzięczności dla żołnierzy Armii Radzieckiej i Wojska Polskiego
9. *Chojnice*
Pomnik ku czci nauczycieli poległych w latach 1939—1945
10. *Ciechocinek*
Pomnik Wdzięczności dla żołnierzy Armii Radzieckiej
proj. J. Mazurczyk, R. Mann
11. *Cybinka-cmentarz*
Pomnik ku czci 574 oficerów radzieckich poległych w walkach w dniach 2—3 II 1945
12. *Czelin*
Obelisk na granicy PRL, upamiętniający miejsce wbicia pierwszego słupa granicznego na Odrze przez saperów 1 Armii WP, realizacja 1960

13. *Częstochowa* Pomnik Wdzięczności dla żołnierzy Armii Radzieckiej
proj. Marian Konieczny, realizacja 1968
14. *Darłowo* Pomnik 1000-lecia Państwa Polskiego
proj. Wiktor Tołkin, realizacja 1961
15. *Dęblin* Pomnik ku czci wychowanków dęblińskiej „Szkoły Orłąt”
16. *Drawsko Pomorskie* Pomnik żołnierzy poległych w walkach o Wał Pomorski
proj. Romuald Grodzki, Melchior Zapolnik, realizacja 1968
17. *Drzewica* Pomnik partyzantów GL i AL poległych w rejonie Drzewicy
realizacja 1962
18. *Działdowo* Pomnik ku czci pomordowanych wzniesiony na terenie dawnego obozu koncentracyjnego
proj. Ryszard Wachowski, realizacja 1965
19. *Działdowo-cmentarz* Pomnik ofiar hitleryzmu
proj. Ryszard Wachowski, realizacja 1961
20. *Elk* Pomnik Wdzięczności
21. *Fordon* Pomnik ku czci ofiar hitleryzmu
22. *Gdańsk* Pomnik Bohaterów Westerplatte
proj. Franciszek Duszeńko, Adam Haupt, realizacja 1966
23. *Gdynia-Kępa Redłowska* Pomnik ku czci żołnierzy Wojska Polskiego i Armii Radzieckiej poległych w walkach 1939—1945
proj. Adam Smolana, realizacja 1969
24. *Głubczyce* Pomnik Wdzięczności dla żołnierzy Armii Radzieckiej
25. *Głusiec* Pomnik ku czci Wojska Polskiego i Armii Radzieckiej
26. *Gołdap* Pomnik Wdzięczności dla żołnierzy Armii Radzieckiej
proj. Tadeusz Łodziana, Zofia Wolska, realizacja 1970
27. *Gozdowice* Pomnik ku czci saperów
proj. Ryszard Wilk
28. *Góra św. Anny* Pomnik Czynu Powstańczego
proj. Xawery Dunikowski, realizacja 1952
29. *Grunwald* Pomnik Grunwaldzki wzniesiony w 550 rocznicę zwycięskiej bitwy
proj. Jerzy Bandura, arch. Witold Cęckiewicz, realizacja 1960
30. *Hel* Pomnik ku czci obrońców Helu
proj. K. Litwin
31. *Iłowiec* Jeden z 29 pomników na szlaku bitewnym o przełamanie Wału Pomorskiego
32. *Jabłonki* Pomnik gen. Karola Świerczewskiego-Waltera
proj. Franciszek Strynkiewicz, realiz. 1961
33. *Kalwaria Zebrzydowska* Pomnik Bohaterów poległych w walkach o wolność
34. *Kamień Pomorski* Pomnik żołnierzy Armii Radzieckiej i Wojska Polskiego na cmentarzu wojennym
proj. S. Biżek, S. Rudzik
35. *Kargowa* Pomnik Wdzięczności dla żołnierzy Armii Radzieckiej
36. *Katowice* Pomnik Powstańców Śląskich
proj. Gustaw Zemła, arch. Wojciech Zabłocki, realizacja 1967
37. *Katowice* Płyta ku czci harcerzy
38. *Katowice* Pomnik ku czci bohaterskich harcerzek które zginęły w 1939 r. w walce z najeźdźcą
39. *Katowice* Pomnik Wdzięczności dla żołnierzy Armii Radzieckiej
40. *Katowice-Dębie* Pomnik Powstańców Śląskich
proj. Jerzy Kwiatkowski, Metody Sowa
41. *Kazimierza Wielka* Pomnik Wdzięczności dla żołnierzy Wojska Polskiego i Armii Radzieckiej
42. *Kętrzyn* Pomnik poległych w pow. kętrzyńskim w latach 1939—1945
43. *Kmiecin* Pomnik na grobie żołnierzy Armii Radzieckiej
44. *Koło* Pomnik Walki i Męczeństwa
45. *Kołobrzeg* Pomnik Zaślubin Polski z Morzem
proj. Wiktor Tołkin, realizacja 1963
46. *Kołobrzeg-cmentarz* Pomnik ku czci żołnierzy Armii Radzieckiej i 1 Armii Wojska Polskiego poległych w walkach o wyzwolenie Kołobrzegu

47. *Koszalin* Pomnik Wdzięczności dla żołnierzy Armii Radzieckiej
48. *Kozienice* Pomnik ku czci bojowników PPR poległych w latach 1932—1945 w walce o wyzwolenie narodowe i społeczne
49. *Koźle* Pomnik Wdzięczności dla żołnierzy Armii Radzieckiej
proj. Z. Wawrzynowicz
50. *Kraków* Pomnik Wdzięczności dla żołnierzy Armii Radzieckiej
proj. Karol Muszkiet
51. *Kraków-Nowa Huta* Pomnik na miejscu partyzanckiej potyczki 8 V 1944
52. *Kraśnik* Pomnik ku czci partyzantów ziemi kraśnickiej
realizacja 1967
53. *Krynica Morska* Pomnik Wdzięczności dla żołnierzy Armii Radzieckiej
54. *Kujan-Krajny* Pomnik ku czci bojowników o polskość i wyzwolenie ziemi złotowskiej
55. *Kutno* Pomnik Braterstwa Broni
56. *Lasy Janowskie-Porytowe Wzgórze* Pomnik na miejscu bitwy partyzantów AL i radzieckich (10—25 VI 1944)
proj. Bronisław Chromy, realizacja 1974
57. *Legnica* Pomnik Wdzięczności dla żołnierzy Armii Radzieckiej
58. *Lidzbark Warmiński* Pomnik Wdzięczności na cmentarzu żołnierzy Armii Radzieckiej
Proj. Janusz Jurjewicz, realizacja 1970
59. *Lublin* Jedna z trzech tablic pamiątkowych wmurowanych na miejscu kaźni i masowych egzekucji na Zamku Lubelskim
60. *Lublin* Pomnik pomordowanej przez hitlerowców ludności żydowskiej
proj. Bogumił Zagajewski, realizacja 1964
61. *Lambinowice* Pomnik Ofiar międzynarodowego obozu jeńckiego
proj. Jerzy Beski, Jan Borowczak, Marian Nowak, arch. F. Jesionowski, realizacja 1965
62. *Łańcut* Pomnik Zwycięstwa
proj. Stanisław Siedlik, realizacja 1969
63. *Ławica* Pomnik ku czci żołnierzy którzy zginęli pod bombami hitlerowskimi 1 września 1939
64. *Łobez* Pomnik Braterstwa Broni
65. *Łódź* Pomnik Męczeństwa — ku czci dzieci zamęczonych w obozie przy ul. Przemysłowej
proj. Jadwiga Janus, arch. Ludwik Mackiewicz, realizacja 1970
66. *Magdalenka-Las Sękociński* Pomnik Ofiar terroru
proj. Zofia Pociłowska, realizacja 1964
67. *Majdanek* Pomnik-Mauzoleum na terenie byłego obozu koncentracyjnego
proj. Wiktor Tołkin, Janusz Dembek, realizacja 1969
68. *Majdanek* Zwieńczenie kolumny trzech orłów, wykonane przez więźniów Majdanka w 1943 r.
proj. A. M. Boniecki
69. *Malbork* Pomnik ku czci Bohaterów Armii Radzieckiej poległych w walkach o wyzwolenie ziemi malborskiej
proj. arch. Zbigniew Wilma, płaskorzeźby Edmund Majkowski, realizacja 1968
70. *Miechów* Pomnik Partyzantów
proj. Edward Piwowski, realizacja 1959
71. *Mikołów* Pomnik Ofiar faszyzmu
proj. T. Sadowski, realizacja 1965
72. *Mława* Pomnik ku czci żołnierzy września 1939
73. *Mława-Kalkówka* Pomnik Pamięci
proj. Barbara i Andrzej Wachnowie, realizacja 1967
74. *Młodzieszyn* Pomnik na miejscu walk stoczonych przez oddziały Armii „Poznań” 13—14 września 1939 r.
75. *Monowice* Pomnik ku czci pomordowanych ok. 30 tys. więźniów podobozu w Monowicach obozu koncentracyjnego Oświęcim
proj. T. Kinowski, realizacja 1966
76. *Namysłów* Pomnik Zwycięstwa
proj. Kazimierz Madej, Tadeusz Ślimakowski
77. *Nisko* Pomnik Zwycięstwa
78. *Nowe Miasto Lubawskie* Pomnik Ofiar hitleryzmu mieszkańców miasta
proj. Ryszard Wachowski, realizacja 1962

79. *Nowogard* Pomnik Braterstwa Broni
proj. Bohdan Chmielewski, realizacja 1972
80. *Obidowa* Pomnik ku czci partyzantów GL, AL i radzieckich poległych w latach 1942—1944
proj. A. Stopka
81. *Olesno* Pomnik bohaterów walk o wyzwolenie prastarych Ziemi Piastowskich
proj. Tadeusz Wencel, realizacja 1965
82. *Olesno* Pomnik ku czci lotników poległych 2 września 1939 r.
83. *Olsztyn* Pomnik Wyzwolenia Ziemi Warmińskiej i Mazurskiej
proj. Xawery Dunikowski, realizacja 1955
84. *Olsztyn* Pomnik bohaterów walk o wolność Warmii i Mazur
proj. Bolesław Marschall, realizacja 1972
85. *Opole* Pomnik bojowników o wolność Śląska Opolskiego
proj. Jerzy Beski, Jan Borowczak, realiz. 1970
86. *Oświęcim-Brzezinka* Międzynarodowy Pomnik Ofiar Faszyzmu
proj. zespół rzeźbiarzy i architektów: Pietro Cascella, Jerzy Jarnuszkiewicz, Julian Pałka, Giorgio Simoncini, Tomaso Valle, Maurizio Vitale, realizacja 1967
87. *Ozimek* Pomnik Braterstwa Broni
proj. Jerzy Drygała, realizacja 1963
88. *Pabianice* Pomnik ku czci bojowników o wyzwolenie narodowe i społeczne
89. *Pałędzie* Pomnik Męczeństwa
proj. Ryszard Skupin, realizacja 1971
90. *Palmiry* Fragment cmentarza na miejscu masowych egzekucji
proj. Ewa Śliwińska
91. *Pawły* Symboliczna mogiła na miejscu partyzanckiej walki AK
92. *Piaśnica* Pomnik na miejscu egzekucji 12 tys. więźniów
93. *Pieniężno* Pomnik gen. Armii Radzieckiej Iwana D. Czerniachowskiego
proj. Hubert Maciejczyk, realizacja 1971
94. *Pińczów* Pomnik Braterstwa Broni
95. *Piotrków Trybunalski* Pomnik ku czci żołnierzy Wojska Polskiego poległych we wrześniu 1939 r.
96. *Piotrków Trybunalski* Pomnik Braterstwa Broni
proj. Jerzy Morga, realizacja 1967
97. *Plaszów* Pomnik Męczeństwa i Ofiar terroru
proj. Ryszard Szczypczyński, arch. Witold Cęckiewicz, realizacja 1964
98. *Podgaje* Pomnik ku czci 32 żołnierzy 1 Armii WP żywcem spalonych przez żołnierzy Wehrmachtu
proj. Zbigniew Szulc, Ryszard Moroz, realizacja 1967
99. *Pogorzel* Pomnik ku czci żołnierzy ruchu oporu, którzy w latach okupacji na trasie Otwock-Pogorzel-Pilawa niszczyli niemieckie transporty kolejowe
100. *Police* Pomnik ku czci ofiar obozu zagłady
proj. Mieczysław Welter, realizacja 1965
101. *Polichno* Pomnik partyzantów GL
proj. Antoni Biłas z zesp., realizacja 1968
102. *Potulice* Pomnik ku czci dzieci zamordowanych w Potulicach — podobóz Stutthofu
proj. Jerzy Buczkowski, realizacja 1969
103. *Poznań-Cytadela* Pomnik-Mauzoleum żołnierzy radzieckich i polskich poległych w walkach o Cytadelę w 1945 r.
proj. płaskorzeźby Bazyli Wojtowicz, realizacja 1945
104. *Poznań* Pomnik Powstańców Wielkopolskich
proj. Alfred Wiśniewski, realizacja 1965
105. *Pruszków* Pomnik Obrońców i Wyzwolicielei
proj. Ferdynand Jarocha, realizacja 1969
106. *Przeworsk* Pomnik ku czci żołnierzy Armii Radzieckiej i płyta pamięci ofiar faszyzmu
proj. Edward Kieferling, realizacja 1966
107. *Przewóz* Pomnik ku czci żołnierzy 2 Armii WP poległych w czasie forsowania Nysy
108. *Pszczyna* Pomnik Wdzięczności dla żołnierzy Armii Radzieckiej
proj. Grzegorz Kozik
109. *Puławy* Pomnik ku czci żołnierzy września 1939 r., partyzantów ziemi lubelskiej, żołnierzy 1 Armii WP
proj. Jerzy Rudziński, realizacja 1969

110. *Puławy* Pomnik Poległych i Pomordowanych w II wojnie światowej
proj. Adam Procki, realizacja 1963
111. *Pultusk* Pomnik ku czci pomordowanych przez okupanta
proj. Jerzy Trzebski, realizacja 1964
112. *Pultusk* Cmentarz-Mauzoleum żołnierzy Armii Radzieckiej
113. *Pustków* Pomnik-Mauzoleum na miejscu byłego obozu pracy
114. *Pyrzyce* Pomnik Wdzięczności dla żołnierzy Armii Radzieckiej
115. *Radom* Pomnik Wdzięczności dla żołnierzy Armii Radzieckiej i Wojska Polskiego
116. *Radom* Pomnik ku czci mieszkańców Radomia — ofiar terroru
117. *Radzyń Podlaski* Pomnik Zwycięstwa
proj. Sławomir Mieleczko, realizacja 1969
118. *Rąblów* Pomnik Bohaterów Walk Partyzanckich AL
proj. Stanisław Strzyżyński, Jarosław Olejnicki, realizacja 1969
119. *Rogoźnica* Mauzoleum więźniów obozu koncentracyjnego Gross-Rosen
proj. Mieczysław Zdanowicz, Jerzy Boron, Alojzy Gryt, Stanisław Dawski, realiz. 1953
120. *Ruda Śląska* Pomnik ku czci patriotów polskich poległych w obronie ziemi śląskiej przed bandami hitlerowskiego Freikorpsu we wrześniu 1939 r.
121. *Rybnik* Pomnik ku czci zamordowanych w styczniu 1945 r. ewakuowanych więźniów Oświęcimia
122. *Sandomierz* Pamiątkowa tablica na grobie płk. Wasyla F. Skopenki, który wraz ze swymi żołnierzami wyzwalał Sandomierz
123. *Siedlce* Pomnik Braterstwa Broni
proj. Zbigniew Sekuła, Waclaw Wołosewicz, realizacja 1972
124. *Siemiatycze* Pomnik Braterstwa Broni
125. *Skalbmierz* Pomnik ku czci poległych partyzantów i ofiar terroru
126. *Skierniewice* Pomnik Braterstwa Broni
127. *Stupsk* Pomnik Wdzięczności dla żołnierzy Armii Radzieckiej
128. *Sobibór* Pomnik Męczeństwa na terenie byłego obozu zagłady
proj. Mieczysław Welter, arch. Romuald Dykowski, realizacja 1965
129. *Sosnowiec* Pomnik Czynu Rewolucyjnego Proletariatu Zagłębia
proj. Helena i Roman Husarscy, arch. Witold Cęckiewicz, realizacja 1967
130. *Stargard Szczeciński* Pomnik-Mauzoleum Żołnierzy Radzieckich
131. *Sucha Beskidzka* Pomnik ku czci żołnierzy Armii Radzieckiej realizacja 1945
132. *Sudwa* Pomnik ofiar terroru na terenie byłego obozu jenieckiego
proj. Ryszard Wachowski, realizacja 1960
133. *Szczecinek* Pomnik ku czci żołnierzy Armii Radzieckiej i Wojska Polskiego poległych w czasie walk o przełamanie Wału Pomorskiego
proj. Melchior Zapolnik z zesp. M. Kuśnierz, R. Moroz, realizacja 1967
134. *Sztum* Pomnik Wdzięczności dla Armii Radzieckiej
proj. Wiktor Tołkin, realizacja 1967
135. *Sztutowo* Pomnik ku czci ofiar obozu koncentracyjnego w Stutthofie
proj. Wiktor Tołkin, realizacja 1968
136. *Świecie* Pomnik Wdzięczności dla Armii Radzieckiej i Wojska Polskiego realizacja 1950
137. *Tarnobrzeg* Pomnik Wdzięczności
138. *Tczew* Pomnik ofiar terroru obozu w Stutthofie
139. *Tomaszów Mazowiecki* Pomnik ku czci żołnierzy 2 Armii WP
140. *Toporów-Prędocice* Pomnik poległych
141. *Treblinka* Pomnik Pamięci Ofiar Obozu Zagłady
proj. Adam Haupt, Franciszek Duszeńko, realizacja 1964
142. *Tuchola* Pomnik ofiar hitleryzmu
143. *Uście Gorlickie* Pomnik poległych w walce z okupantem partyzantów GL, AL, ochotników Armii Radzieckiej i Wojska Polskiego z Łemkowszczyzny

144. *Warka* Pomnik ku czci lotników 1 Pułku Myśliwskiego „Warszawa” zorganizowanego na terytorium ZSRR realizacja 1969
145. *Warszawa* Grób Nieznanego Żołnierza proj. Stanisław Ostrowski
146. *Warszawa* Pomnik Bohaterów Warszawy proj. Marian Konieczny (z zesp. arch. Zagremma Konieczna, Jan Krug, Adam Konieczny), realizacja 1964
147. *Warszawa* Cmentarz-Mauzoleum Żołnierzy Radzieckich proj. Jerzy Jarnuszkiewicz, Stanisław Lisowski, arch. Bohdan Lachert, realizacja 1952
148. *Warszawa* Pomnik Ludowych Partyzantów proj. Waclaw Kowalik, arch. Z. Stępiński, K. Marczewski, realizacja 1962
149. *Warszawa* Pomnik Bohaterów Getta proj. Natan Rappaport, arch. Leon Suzin, realizacja 1948
150. *Warszawa* Pomnik żołnierzy AK poległych w latach okupacji hitlerowskiej oraz żołnierzy Powstania Warszawskiego na Cmentarzu Komunalnym na Powązkach
151. *Warszawa-Cytadela* Pomnik na miejscu straceń
152. *Warszawa* Płyta na kwaterze 1 Dywizji Piechoty im. T. Kościuszki na Cmentarzu Komunalnym na Powązkach proj. Irena Molin-Sowa, realizacja 1969
153. *Warszawa* Tablica pamięci żołnierzy OW PPS z Batalionu im. Jarosława Dąbrowskiego poległych w walce o niepodległość i socjalizm w pierwszym boju Powstania Warszawskiego na Żoliborzu
154. *Warszawa* Płyta ku czci żołnierzy 10 Pułku Piechoty 4 Dywizji im. J. Kilińskiego poległych nad Wisłą w walkach o wyzwolenie Warszawy
155. *Warszawa-Wawer* Pomnik na miejscu pierwszej egzekucji 108 Polaków 27 XII 1939 r. proj. Zbigniew Gras, Stanisław Lisowski, Józef Gazy, realizacja 1948/49
156. *Wizna* Pomnik w hołdzie poległym żołnierzom Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Narew”, która we wrześniu 1939 r. stoczyła jedną z najbardziej bohaterskich bitew proj. Ferdynand Jarocho
157. *Włodawa* Pomnik ku czci żołnierzy Armii Radzieckiej proj. Zofia Pociłowska, realizacja 1969
158. *Wojda* Obelisk upamiętniający bitwę stoczoną przez Bataliony Chłopskie i Partyzantów Radzieckich w obronie wysiedlonej ludności Zamojszczyzny realizacja 1967
159. *Wolsztyn* Pomnik Wdzięczności dla Armii Radzieckiej proj. Józef Murlewski, Edward Przymuszała, realizacja 1945
160. *Wrocław* Mauzoleum Żołnierzy Armii Radzieckiej
161. *Wrocław* Pomnik Żołnierzy Polskich na cmentarzu wojskowym Wrocław-Oporów proj. Łucja Skomorowska-Wilimowska
162. *Wrocław* Pomnik ku czci uczonych polskich zamordowanych przez hitlerowców we Lwowie proj. Borys Michałowski, realizacja 1964
163. *Wschowa* Pomnik Braterstwa Broni proj. Leszek Krzyszowski, realizacja 1965
164. *Wymiarki* Pomnik ku czci poległych żołnierzy z 10 Sudeckiej Dywizji Piechoty 2 Armii WP realizacja 1963
165. *Wysoka* Pomnik Ofiar terroru proj. Tadeusz Wencel, Waclaw Maszkowski, realizacja 1964
166. *Zaboreczno* Pomnik dla upamiętnienia bitwy stoczonej przez Bataliony Chłopskie z hitlerowcami 1 II 1943 r.
167. *Ząbkowice Śląskie* Pomnik ku czci ludowego Wojska Polskiego proj. Bernard Lewiński
168. *Zgierz* Pomnik ku czci 100 Polaków straconych w 1942 r. proj. Antoni Biłas, Marian Magdziński, realizacja 1969
169. *Zielona Góra* Pomnik ku czci żołnierzy 1 Frontu Ukraińskiego biorących udział w walkach o wyzwolenie miasta proj. Anna Krzymańska, realizacja 1965
170. *Zielonka k/Warszawy* Pomnik ku czci harcerzy rozstrzelanych przez hitlerowców 11 XI 1939 r.
171. *Ziębice* Pomnik Zwycięstwa proj. Tadeusz Teller, realizacja 1972

172. *Żagań*

Pomnik ku czci pomordowanych jeńców wojennych Stalagu VIIIc
proj. Mieczysław Welter, realizacja 1960

173. *Żary*

Pomnik na cmentarzu żołnierzy Armii Radzieckiej
proj. Tadeusz Dobosz, realizacja 1967

174. *Żywiec*

Pomnik ku czci żołnierzy Wojska Polskiego, którzy zginęli w walce o wyzwolenie narodowe i społeczne
proj. Antoni Biłka, realizacja 1963/64

